

ЧИ ПОДОЛАЛА УКРАЇНА РОЗДОРІЖЖЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ?

Майже двадцять років в Україні говорять про кардинальну трансформацію, модернізаційну стратегію, реформи в економічній, політичній і правовій сферах. Але інколи складається враження, що це порожні розмови і науковців, і політиків, і журналістів. А реально Україна пододала розвилку, на якій можна було повернути на шлях прискореної модернізації і народ би підтримав рух цим шляхом. На нашу думку, це був кінець 2004 — початок 2005 року, коли був грандіозний сплеск національно-патріотичного духу і значна частина українців (політичної нації) повірила, що ми щось значимо і щось зможемо. Але чергова історична можливість була втрачена.

Можна називати багато причин: неконсолідованість еліт (і усього політичного класу), невідповідність потенціалу нових політичних лідерів назрілим історичним завданням, відсутність політичної волі до реформ і непрофесійність керівників держави й українського парламенту в цілому. Цей перелік має продовження. Можна запитання поставити в іншій площині: чи була реальна перспектива модернізації? Усі аналітичні висновки засвідчують: була. Як були й надії народу на кардинальні зміни ситуації. Але ці надії не справдилися, народ вкотре ошукали і влада, і опозиція. Особистісні інтереси ставилися вище за інтереси народу.

Попит народу на зміну правил буття, на модернізацію держави, на соціальний захист і забезпечення прав і свобод особистості не був задоволений. І це трапилось не вперше.

1. Політичні ризики суперечливих змін політичної системи України

Історія України знає різні періоди: розвитку, тупцювання на місці, руїни тощо. Після здобуття незалежності 1991 року в людей з'явилися надії на швидке просування вперед і входження України як рівної серед рівних в європейську сім'ю народів. Але сталося не так, як гадалося. Що ж відбувається з молодою Українською державою, чому вона балансує над прірвою через вісімнадцять років незалежності?

* * *

В Україні існує політична система, яка своєю структурою і функціями породжує протистояння гілок влади і дестабілізує державу і суспільство. Назвемо головні причини цього.

Перманентна боротьба гілок влади за повноваження, оскільки Конституція України нечітко фіксує ці повноваження і перехрещує їх. Особливо конфліктними є проблеми: а) призначення суддів різної компетенції, в тому числі суддів Конституційного і Верховного судів України, де діють декілька суб'єктів влади і прагнуть контролювати різні елементи судової влади; б) формування уряду, де теж конкурують різні суб'єкти політики (Президент, Верховна Рада, політичні партії); в) призначення і контроль керівників обласних і районних державних адміністрацій, де конкурують Президент і Прем'єр-міністр України та їхні апарати. Ми назвали тільки три «точки» конфліктів. Насправді їх значно більше.

Перманентні зміни Конституції України, що за умов нерозвинутої демократії викликає неповагу до Основного закону та й інших законів. Якої поваги може заслуговувати Основний закон держави, якщо він є аморфним і змінюється під кожную більш-менш значну зміну політичної ситуації (конфлікт під час обрання Президента України, зміни у системі «правляча партія (блок) — опозиція», політичний інтерес президента або лідера партії тощо). Точно так само перманентно змінюються усі закони.

Перехрещення функцій Президента і Прем'єр-міністра України. До цього часу в законодавстві чітко не визначено, хто ж є вищою посадовою особою у виконавчій владі і хто визначає політику у цій гілці влади. Навіть Закон «Про Кабінет Міністрів України» є плінним і не однозначним. Це веде до дестабілізації цієї гілки влади, протистояння функціонерів. Функції Президента України щодо виконавчої влади є суперечливими.

Нерозвиненість демократії, розуміння її як свавілля і безвідповідальності. І вектор такого розуміння визначають найвищі органи влади України та їхні керівники. Президент видає укази, які виходять за межі його повноважень, уряд не виконує вимог Конституції і законів щодо програми, бюджету, призначень функціонерів.

Постійне зниження ролі народу України й органів народовладдя в регіонах. Процес виборів до законодавчої влади стає дедалі закритішим, і тому виборці стають об'єктом підкупу і маніпуляції. Олігархічні групи, які контролюють Верховну Раду, прагнуть

відібрати у народа право обирати Президента України і привласнити собі це право. Все це веде до зміцнення впливу фінансово-промислових олігархічних груп, які близькі до своєї мети — створення повноцінного олігархічного економічного і політичного режиму.

Використання правоохоронних органів як засобів політичної боротьби між гілками влади, політичними партіями і блоками, політичними лідерами, олігархічними групами тощо. Ці органи перестають ефективно виконувати свої правоохоронні функції, втрачають довіру народу. Тим самим розвалюється правоохоронна система, зростає корупція і злочинність.

Неузгодженість між провідними політичними силами суспільства щодо цілей і засобів політичного розвитку країни, в тому числі щодо Євроінтеграції і вступу до НАТО. Тому розмови про «політичні реформи» є політичною демагогією і не мають практичної скерованості. Усе це веде до ціннісної розколоти країни щодо зовнішньополітичного і внутрішньополітичного курсів країни. В країні творяться і функціонують політичні міфи різного кольору та призначення, що підсилює політичну напруженість в країні.

Не завершено процес формування партійної системи України. Існуючі політичні партії (навіть Компартія України) зберігають кланово-патерналістський характер, ідеологічно безбарвні, неможливо передбачити процес зростання впливу деяких партій серед населення і зникнення з політичної арени, оскільки їхнє формування і функціонування визначаються не перебігом політичних процесів, а впливом олігархічних груп та їхніх лідерів.

Нестабільність і неефективність політичної системи не компенсується інститутами громадянського суспільства, які не досягли рівня зрілості згідно з європейськими стандартами і зупинилися в розвитку.

Політична еліта України продемонструвала свою незрілість і некомпетентність, а її конструктивізм вичерпався. І це стосується як владної коаліції, Президента України та його «команди», так і опозиції. Отже, різні групи політичної еліти не працюють на інтереси країни, а борються за владу як джерело прибутку, де розподіл національних багатств і бюджету став головним призом у передвиборчих змаганнях усіх рівнів.

Це приблизна характеристика стану політичної системи України, яка показує існуючу політичну загрозу — деградацію держави

під впливом чинників внутрішньополітичного розвитку. Внутрішні чинники деградації держави детермінують негативні зовнішні чинники розвитку України, створюють навколо України негативний імідж ціннісно розколотої, нестабільної, корумпованої країни, яка не має чіткого внутрішнього і зовнішнього політичних курсів.

А провідним чинником нестабільності і неефективності політичної системи України є її кадрова незабезпеченість, оскільки бюрократія і управлінська еліта є неякісною, конфліктогенною і значною мірою егоїстично антиукраїнською. Тому поверхневий аналіз на рівні буденної свідомості підштовхує населення до такого висновку: українські політики не в змозі побудувати демократичну, соціально-правову державу, і тому потрібна авторитарна особа, яка взяла б на себе відповідальність за це. І в цьому висновку є значна частина правди. Лідери гілок влади, партій, громадських організацій не можуть домовитися з жодної проблеми суспільного розвитку, з жодного пріоритету внутрішньої і зовнішньої політики. І як тільки втрачають владу і переходять в опозицію, починають діяти за нормою «чим гірше ситуація в країні, тим краще для того, щоб звалити провладні сили». Причому інтереси народу, які усі на виборах обіцяють захищати, жодним чином не враховуються. А партії, які захопили владу, починають із завзяттям грабувати країну.

Варто враховувати непатріотичність, антиукраїнськість значної частини державної і самоуправлінської бюрократії та керівників політичних партій як чинник політичних ризиків для України, головним чином, у двох аспектах:

а) ця «п'ята колона» українського політикуму веде підривному діяльність зсередини країни, граючи на стереотипах радянсько-комуністичної свідомості і так званого «інтернаціоналізму», за яким ховається великодержавний російський шовінізм. При цьому найбільш експлуатуються гасла другої державної мови (російської), хоча в Україні надзвичайно толерантна мовна політика, «слов'янського братерства», заперечення вступу України до НАТО, можливості «нейтралітету України», повернення Криму Росії тощо.

б) ця «п'ята колона» дає надії зовнішнім силам на внутрішню підтримку частини населення при вторгненні в Україну. Особливо в ситуації недостатнього рівня національної безпеки і відсутності гарантій незалежності України з боку НАТО, якщо буде конституційно закріплений нейтральний, позаблоковий статус нашої

країни. Геополітичні переваги, які дає військово-політичний контроль над Україною, можуть переважити ризики, якими супроводжуватиметься агресія проти України. При цьому потенційний агресор враховує, що НАТО не піде на воєнний конфлікт через нейтральну Україну і обмежиться дипломатичною риторикою. Для стримання європейської частини НАТО Росія застосує енергетичний шантаж і загравання з Німеччиною, Францією, Італією та іншими країнами «старої Європи» щодо ряду проблем — економічних, геополітичних (стримування Китаю, світовий туризм тощо). Крім того, переваги включення 46 млн. слов'ян в «етнічний котел» Росії не дасть змогу перетворити на неслов'янську державу Росію і щільніше закрити східні і південні кордони Росії, а може, й сприяти більш агресивній політиці на цих кордонах.

Духовна і політична конструкція, яка виникла наприкінці 2004 — на початку 2005 років начебто свідчила, що проблема загальної деградації влади держави, еліт, ЗМІ усвідомлена. Було оприлюднено широкий спектр гасел докорінних змін, встановлення соціальної справедливості. Народ повірив, що відкривається наступний модернізаційний цикл для країни.

На жаль, усі обіцянки і гасла Майдану були забуті новою владою, але не народом. Чи то був непрямий намір нової влади або її бездарність? Мабуть, і те, і те. Тому могутня патріотична консолідація народу поступово зникла, а консолідації еліт і не було. Ідея нової демократичної, правової, соціальної держави отримала новий нокаутуючий удар. Соціальний контракт влади і народу не відбувся, народ почав зневажати усю владу загалом. Безумовно, ця ситуація буде неодноразово аналізуватися, але, головне, що був втрачений черговий шанс на прогресивні зміни всередині українського суспільства, перспективну модернізацію і поліпшення зовнішньополітичного іміджу України.

Що ж робити за цих умов України, а точніше патріотично налаштованій частині людності й «політичного класу» (політично активній частині населення)?

Визначитися і конституційно закріпити функції гілок влади і тип республіки: президентська, парламентська або змішана (президентсько-парламентська, парламентсько-президентська) і покінчити з практикою парламентських змін Конституції хоча б на 15–25 років (і це закріпити спеціальним конституційним законом).

Прийняти у Верховній Раді і винести на всенародний референдум один з варіантів курсу зовнішньої політики — «Повномасштабна

Європейська інтеграція» або «Повномасштабна Євразійська інтеграція», — щоб не сидіти на «двох стільцях» і щоб усі гілки влади консолідовано працювали на єдиний курс країни, а наші іноземні партнери знали, з якого реальністю в Україні вони мають справу.

Визначитися з системами виборів Президента, Верховної Ради України і органів самоврядування і закріпити це законом на 15–25 років, щоб «зняти» конфліктогенну проблему політичного життя України і ризик продовження руйнівної роботи антиукраїнських сил, які прагнуть відновлення «влади рад», а за цією ширмою ліквідації суверенітету України або встановлення олігархічного режиму. Загроза передачі усієї повноти законодавчої і виконавчої влади Верховній Раді, де кілька олігархічних груп контролюватимуть як Верховну Раду, так і Президента й Кабінет Міністрів України, а також регіональні органи влади, є реальною загрозою і близька до повної реалізації.

Активізувати теоретичну, пропагандистську і контрпропагандистську роботу щодо «п'ятої колони», яку активно використовують зовнішні і внутрішні вороги незалежності України. Нині це одна з найактуальніших проблем збереження суверенітету України і стійкого економічного і політичного розвитку. Не помічати цієї проблеми або посилатися на те, що це «теж громадяни України», є безвідповідально історично і політично, аморально. Руйнівні природні процеси теж є об'єктивним фактом, але люди зупиняють і регулюють їх, якщо є на те воля і засоби (повінь, пожежа, засуха, сарана тощо).

Цілеспрямована і активніша підготовка українських патріотичних кадрів без усякої сором'язливості і оглядки на реакцію антиукраїнських внутрішніх і зовнішніх сил. В нашому домі ми — господарі.

Застосувати усю силу закону для захисту національної безпеки України, в тому числі від «п'ятої колони». Держава має себе захищати усіма законними засобами. Демократія діє до того часу, поки не порушені інтереси держави і громадянина. Результати всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року ніхто відмінити не може — ні сепаратистські партії, ні сепаратистські рухи, ні захисники ледарів, які не бажають вивчати українську мову і поважати українську культуру, ні зовнішні сили, яким не подобається незалежність України.

2. Зовнішньополітичний вибір України в світлі нових політико-економічних реалій

Існує до цього часу проблема самовизначення України. Вона не зводиться до вибору серед контрверсійних шляхів: «комунізм — антикомунізм», «Схід — Захід». Самовизначення України, вибір вектору розвитку в зовнішньополітичному плані значно складніший. Треба враховувати світовий баланс сил, біполярну, однополярну або багатополярну модель світу і безпеки, зіткнення або взаємодію цивілізацій, блоків, об'єднань держав на економічній основі тощо.

Факторами самовизначення України (європейська або євразійська країна) і зовнішньополітичного вибору є не стільки культура (і мова), скільки економіка, спосіб мислення і життя. Населення України не може не бачити вищий рівень технологічного розвитку тих країн, які ми називаємо «Захід», вищий рівень життя їхнього населення, повагу до цінностей свободи особистості. Хоча в деяких країнах «Не Заходу» теж помітний успіх розвитку в цьому напрямку, але це теж значною мірою вплив цінностей розвитку «Заходу».

Тому доречно ставити проблему зовнішньополітичного вибору України ширше: «Захід — не Захід», «Північ — Південь», «Європейський Союз — Росія», «НАТО — нейтралітет», «світовий ринок — економічний ізоляціонізм» і т. д. Крім того, за умов становлення незалежної країни і територіальних вимог (відібрати Крим і Севастополь або залишити Україні, розділити морські екваторії згідно з міжнародним правом або «по-братськи», тобто «дам, скільки захочу» тощо) необхідно враховувати міжнародні відносини силової залежності — військова загроза, економічний тиск, інформаційна експансія тощо. Воюють не цивілізації і культури, а країни і військово-політичні блоки.

Ще одним виміром світової системи економічних і політичних відносин стала фінансова система. Ми живемо за умов становлення сильних світових валют, коли країни визначаються, до якої грошової одиниці їм приєднатися — долар, євро, рубль, юань. Якщо великі економічні країни, блоки можуть утримувати значення своїх грошей, то середні і малі країни (за економічними параметрами) дедалі більше підпадають під вплив світових валют. Навіть Японії, Росії, Бразилії, Індії важко підтримувати стабільність своїх валют. Дедалі частіше говорять про реформу доларової

системи за типом євро. Утримати стабільний курс гривні за цих умов буде проблематично. І, на наш погляд, Україні вже сьогодні треба розробити стратегію входження в зону євро. Ця стратегія може суттєво відрізнитися від стратегії вступу в Європейський Союз. Головне — не потрапити в ситуацію, коли країна має слабку грошову одиницю і позбавлена перспектив її конвертації. Це буде ситуація нерівного фінансового обміну і нерівного економічного розвитку в будь-якій системі взаємодії — світовій, європейській, євразійській.

У нинішньому світі економічні інструменти міжнародних відносин відіграють значно більшу роль, ніж ідеологічні, культурні, дипломатичні або ж використання сили, в тому числі військової. У цьому зв'язку — по-новому інтерпретуються і переосмислюються основні положення геополітики. Ідеологічні і політичні цілі експансії та контролю над територіями втрачають свою значимість. Великі економічні держави не цікавляться африканськими країнами, які не мають цінних природних ресурсів. Вони можуть терпіти соціальні і політичні лиха, аби не заважали економічній експансії. Головне — ресурси, проникнення на ринки і контроль над ними. Тут застосовують усі засоби політичної могутності, інвестиції, корупцію тощо. Геоелекономіка дедалі частіше домінує над геополітикою. І це характерна риса нового етапу глобалізації.

Ось тут головна проблема входження України в глобалізований світ. Пісні, українська кухня, вишиванка — все це чудово. Але світ більш прагматичний і жорстокий. Новий етап глобалізації несе з собою мінімізацію впливу територіальних, культурних та інших кордонів. Національні органи влади не є «вільними арбітрами» в своїх країнах. Міжнародний капітал здійснює могутній вплив на внутрішню політику України. І вітчизняні олігархічні групи є лише агентами цього міжнародного капіталу (не без користі для себе). Тому сьогодні потрібен поглиблений аналіз реального впливу глобалізації на економічний, політичний і культурний складники розвитку України, а не стогін щодо негативів цього впливу. В цьому аналізі мають брати участь українська влада, українські бізнесмени (і мультинаціональні підприємства), неурядові організації, політичні сили і науковці. Необхідно знайти рецепти функціонування відкритих держав, зокрема України, за умов сучасного світового ринку.

Тому не варто відкидати економічну багатовекторність співпраці України зі світовими економічними суб'єктами. У політиці

одновекторність, особливо коли могутній військово-політичний блок гарантує суверенітет, можлива. У геоекономіці одновекторність — це шлях до економічного колоніалізму, шлях підпорядкування України економічним і політичним інтересам «патрона», для якого метафізичні коливання України у системі цивілізаційних координат — непотрібна дрібниця.

Само по собі проголошення незалежності не стає інструментом розв'язання ні політичних, ні культурних, ні тим паче економічних проблем. Доктринальні і концептуальні ідеологеми про «центр Європи», «міст між Заходом і Сходом», «нейтралітет» тощо виглядають справою безплідною за умов ціннісного розколу еліт і населення України, неузгодженості дій різних гілок влади, всеосяжної корупції, відсутності законодавчо закріпленої доктрини національного розвитку. Ці ідеологеми, як і розкольницька діяльність політичних сил і влади, роблять доволі проблематичним процес інтеграції України в систему європейських і світових економічних і політичних структур. І це також ускладнює процес національної самоідентифікації України і «політичного українця».